

Hoeken in de onderbouw

Bijdrage van de Werkgroep Kleuters Centraal

Hoeken in de klas: in kleutergroepen zijn ze niet weg te denken. Dat het werken in hoeken veel meer betekent dan een organisatievorm blijkt wel uit de praktijkvoorbeelden van scholen die ontwikkelingsgericht werken vanuit Basisontwikkeling. Een groot gedeelte van de onderwijsactiviteiten speelt zich namelijk in hoeken af, ook in de groepen 3 en 4.

In dit artikel wordt geschetst wat de waarde van het werken in hoeken is. Daarna volgt een reeks van praktijkvoorbeelden, te beginnen met *Het stenenmuseum*, dat u hierna kunt lezen. In de nieuwe jaargang volgen meer prachtige voorbeelden; ze zijn alle afkomstig van leerkrachten die deel uitmaken van de Werkgroep Kleuters Centraal.

fotograaf Hanneke Verkleij

FUNCTIE VAN HOEKEN

In het kleuteronderwijs was het werken en spelen in hoeken een bekend fenomeen. Een poppenhoek, bouwhoek en zand-en-waterhoek behoorden tot de standaarduitrusting van de klas. De belangrijkste bedoeling was een afgescheiden, beschutte plek voor kinderen te creëren waar ze ongehinderd, en vaak aan de blikken van de leerkracht onttrokken, konden spelen. Deze bedoeling mondde uit in een vast patroon dat je in vrijwel alle scholen kon aantreffen. De poppenhoeken bijvoorbeeld, kenden een standaarduitrusting waarin poppen en 'naaakhuisraad' de boventoon voerden. Het

was duidelijk een moederhoek, ingesteld op kinder- en interieurverzorging. De bouwhoek daarentegen kende werktuigen en gereedschappen die meer associaties met het mannenwerk opleverden en vooral de jongens aantrokken. Zo weerspiegelde de samenleving zich in de kleuterklas.

Een ander kenmerk was dat de leerkracht zich niet in het spel mengde, zeker niet in de poppenhoek. Onder het argument van verstoring van de expressie en de creativiteit hielden kleuterleidsters zich buiten het spel en zagen ze het liefst dat kinderen zich achter de afscheiding verscholen. Bij de

Frea Janssen-Vos is verbonden aan het APS te Utrecht.

MEI 1995

fotograaf Hanneke Verkleij

bouwhoek lag het een beetje anders; een dappere leidster wilde nog wel eens opdrachten aanreiken of moeilijkheden voor de kinderen inbouwen. Of dat de goedkeuring kon wegdragen, hing vooral van je opleiding af. Er waren opleidingen waar je leerde dat je het spel van kinderen niet mocht hinderen en dat het vooral ging om de exploratie en het zelfontdekkend leren van kinderen. Gebruik van schema's of werktekeningen was al helemaal uit den boze.

Het gevolg was dat de activiteiten van kinderen in de hoeken weinig of geen ontwikkeling vertoonden. De poppenhoek leidde meestal niet tot meer dan clichématig vaders- en moeders- spelen waar nogal veel 'gezinsconflicten' werden uitgespeeld; voor jongens was de rol van politieagent of boef favoriet zodat er toch nog enig leven in de brouwerij kwam. Het constructiemateriaal in de bouwhoek werkte nogal eens stereotiepe producten in de hand die kinderen op het idee brachten schietpartijen te organiseren of door de klas racewedstrijden te houden; hetgeen vaak geheel niet de wens van de leidster was.

Zo kregen kinderen impliciet de boodschap mee dat het 'echte' werk zich aan de tafels en onder leiding van de leerkracht afspeelde en dat het spel in hoeken een vorm van vrijetijdsbesteding was waar je eigen uitdagingen bij moest zien te vinden.

Verleden tijd? Wie een wandeling langs scholen maakt en een blik in kleuterklassen werpt, herkent ongetwijfelt in veel gevallen

dit oude standaardpatroon: veel tafelgroepen en kasten met ontwikkelingsmaterialen ter afscheiding van een poppenhoek, bouwhoek en natte hoek. Maar er zijn ook duidelijke veranderingen te constateren. Helaas soms in negatieve zin; veel zand-en-waterhoeken zijn bijvoorbeeld opgedoekt omdat ze ruimte in beslag nemen, troep veroorzaken en omdat er toch weinig mee gedaan werd door de kinderen.

Positieve veranderingen rukken gelukkig steeds meer op. Aan de ene kant zie je dat hoeken beter op echt en rijker spelen zijn ingericht; de stereotiepe poppenhoek verandert bijvoorbeeld in een speelhoek, speelhuis of huishoek met echte spullen waar veel meer gebeurt dan het spel met poppen. Aan de andere kant komen er meer hoeken die op meer dan spelactiviteiten zijn ingesteld: lees-luisterhoeken, boekenhoeken, ontdekhoeken, wiskundehoeken.

Deze veranderingen staan in verband met de onderwijskundige ontwikkelingen die zich momenteel voordoen. Daaruit blijkt dat hoeken meer zijn dan zomaar een organisatievorm. Of er hoeken zijn, welke en hoe kinderen en leerkrachten daarin functioneren staat in directe relatie met onderwijspedagogische visies. Neem een klassikale school die hoeken introduceert; daar kan een hoek niet veel meer worden dan een plaats waar kinderen na het verplichte werk een extra verwerking kunnen uitvoeren, of waar ze zich kunnen ontspannen met een boek of spelletje. De hoek valt buiten het 'echte' onderwijs. Of neem een school die groep 2 op het schoolse, klassikale leren in groep 3 voorbereidt; daar is de kans dat de

*het jonge
kind*

speelhoeken in de marge verdwijnen niet gering.

Gelukkig is het niet willekeurig in welke richting scholen zich profileren. De standaarden voor goed onderwijs van de Inspectie laten duidelijk weten dat in de onderbouw van gedifferentieerd onderwijs sprake moet zijn; dat dient tot uiting te komen in gedifferentieerde activiteiten en in de leeromgeving die een variatie aan speel- en werkhoeken vertoont, zowel in de klas als in aangrenzende ruimtes (standaarden 1 en 2). Basisontwikkeling is een onderwijspedagogische benadering voor de onderbouw (gebaseerd op principes van ontwikkelingsgericht onderwijs) die het werken in hoeken bijzondere functies toekent (zie het bronnenoverzicht voor informatie over Basisontwikkeling en het artikel van Henk Vink elders in dit blad). Daarover nu meer.

Hoeken in een ontwikkelingsgerichte onderbouw

Ontwikkelingsgericht onderwijs in de onderbouw draagt een aantal kenmerken dat rechtstreeks verwijst naar de functie en invulling van het werken in hoeken.

Kernactiviteiten in de onderbouw

Het belangrijkste argument voor het werken in hoeken, is dat kinderen zich door middel van een aantal activiteiten ontwikkelen die naast elkaar voorkomen en elkaar beïnvloeden: spelactiviteiten (manipulatief spel, rollenspel, bewegingsspel), constructief spel en werk, met elkaar praten en samen denken, lees-schrijfactiviteiten en wiskundige activiteiten. (Daarnaast zijn ook andere activiteiten van belang zoals muzikale vorming en bewegingsonderwijs) In Basisontwikkeling zijn dit dus essentiële ontwikkelingsbevorderende activiteiten waaromheen het onderwijs is opgebouwd. Om al deze activiteiten naast elkaar een plaats te geven, is een organisatievorm nodig waarin dat kan; dus een inrichting door middel van hoeken.

Deze kernactiviteiten zijn voor de gehele onderbouw noodzakelijk, dus voor de groep 1, 2, 3 en 4! Want in Basisontwikkeling draait alles om de ontwikkeling vanuit de spelactiviteit naar de leeractiviteit; een ontwikkelingsproces dat zich bij kinderen vanaf ongeveer drie tot zeven à acht jaar afspeelt. Het spelen gaat langer dan groep 2 door en het leren begint al veel eerder dan in groep 3.

Dit betekent dat in de gehele onderbouw ontwikkeling en leren in en door activiteiten in hoeken plaats vindt.

- Hoeken voor rollenspel; een huishoek of speelhoek als vaste plek met daarnaast wisselhoeken die in het teken van een bepaald thema of spel kunnen staan. Bijvoorbeeld een winkel of ziekenhuis.

- Een hoek voor zand, water, klei en andere materialen en activiteiten waar water bij te pas kan komen.
- Een hoek of hoeken waar bouw- en constructie-activiteiten plaatsvinden.
- Een hoek of hoeken voor een groot arsenaal aan lees-, luister- en schrijfactiviteiten.
- Eveneens een hoek waar wiskundige instrumenten en activiteiten een plaats krijgen.

fotograaf Hanneke Verkleij

- Een hoek waar knutsel- en timmeractiviteiten plaatsvinden.
- Een hoek voor andere creatieve activiteiten met onder meer teken- en schildermaterialen.
- Een hoek voor spelletjes en speelleermaterialen.
- En verder: een muziekhoek en een science- of ontdekhoek.
- En tenslotte: een plek of hoek voor (kleine en grote) groepsgesprekken.

In de hoeken moeten mogelijkheden voor kinderen met verschillende ontwikkelingsniveau's te vinden zijn. Dat wil zeggen dat

*het jonge
kind*

MEI 1995

bijvoorbeeld binnen de speelhoeken zowel manipulerende activiteiten, als rollenspel, als lees- en schrijfactiviteiten een plaats hebben, en/of dat de verschillende hoeken met elkaar in verband staan, zodat kinderen vanuit hun spel of werk meerdere hoeken kunnen 'aanspreken'.

Bovendien dient elke hoek op zich een ontwikkeling te vertonen; aansluitend op de ontwikkeling van de kinderen in de groep en daarop vooruitlopend. Veranderingen zijn dus noodzakelijk in de loop van het jaar.

Welke hoeken wanneer een plaats krijgen en hoe ze zijn ingericht kan niet in het algemeen voorgeschreven worden, omdat de materiële omstandigheden bepalend zijn, en omdat er een samenhang is met de planning van onderwijsactiviteiten. We laten hier een

wassenen en grote kinderen daarin spelen, is interessant voor hen en maakt hen nieuwsgierig en leergierig. Maar ook de fysieke kanten van de wereld: de natuur met zijn levende bewoners en levenloze eigenschappen en kenmerken.

De activiteiten worden daarom gevoed door thema's, inhouden of onderwerpen die het verband met de wereld onderstrepen en die kinderen helpen zich die wereld meer en meer eigen te maken. Voorbeelden zijn er te over; bijvoorbeeld uit de sociaal-culturele wereld: winkels, beroepen, boeken, verhalen, feesten, eten en drinken, gedrukte taal, kalenders, klokken, gereedschappen, techniek. Bijvoorbeeld op het gebied van de natuur: slakken en wormen, planten en bloemen, natuurverschijnselen, edelstenen.

De wereld kan in het echt de school binnenkomen, maar ook in de vorm van afbeeldin-

fotograaf Hanneke Verkleij

enkele mogelijkheden zien (uit: Verkleij, 1990).

a Activiteiten en inhouden

De hoeken zijn niet alleen op de kernactiviteiten ingesteld; ze worden ook gekenmerkt door inhouden of onderwerpen die daarin de toon aangeven. Ontwikkelingsgericht onderwijs haalt sociaal-culturele aspecten van de wereld binnen de school waar kinderen, op hun eigen niveau en met eigen betekenissen, aan deel kunnen nemen. Dit, omdat deelname aan de sociaal-culturele volwassen wereld de belangrijkste drijfveer voor kinderen is om zich te ontwikkelen en te leren. De echte wereld en vooral de rol die vol-

gen in boeken, platen of films. En de kinderen kunnen de buitenschoolse werkelijkheid bezoeken door op excursie te gaan. Maar dan hebben we het over hele andere hoeken.

b De leerkracht in de onderbouw

Of kinderen zich ontwikkelen in de richting die ons met Basisontwikkeling voor ogen staat, hangt af van twee 'intermediären': de ene wordt gevormd door kernactiviteiten die hierboven zijn genoemd; de andere door de rol die de leerkracht vervult.

Om te beginnen overwegen leerkrachten zorgvuldig welke activiteiten in welke hoeken georganiseerd kunnen worden. Ze laten zich daarbij leiden door de vraag wat de betekenis van activiteiten voor kinderen is, wat de motieven van kinderen zelf zijn.

wat ze al aan kunnen en waar hun belangstelling ligt. En aan de andere kant door de vraag welke leerervaringen of welke ontwikkeling ze op gang willen brengen; de eigen onderwijsbedoelingen dus.

Leerkrachten vervullen een deelnemende, samenwerkende en hulpgevende rol in ontwikkelingsgericht onderwijs. Een kind is tot meer in staat als het kan rekenen op meerwetende en meerkunnende 'partners' die delen van een activiteit voor hun rekening nemen die het kind nog niet op eigen kracht aan kan. Andere kinderen kunnen 'partners' zijn, maar vooral de leerkracht is de aangewezen persoon omdat die weet in welke richting een activiteit zich zou moeten ontwikkelen.

De leerkracht is daarom niet alleen verantwoordelijk voor een voorbereide omgeving, die tot uiting komt in de inrichting en de organisatie. Hij of zij draagt vooral zorg voor een zodanige begeleiding van de activiteiten dat ze een meerwaarde kunnen krijgen; dat kinderen er een stap verder mee komen. Tijdens de activiteiten zijn leerkrachten als het ware op zoek naar de 'gouden momenten' om de beoogde ontwikkeling uit te lokken en te stimuleren.

Dit betekent dat een leerkracht veelvuldig en intensief bij activiteiten van kinderen betrokken is. Ook en juist in hoeken waar spelactiviteiten plaatsvinden omdat daar zoveel aangrijpingspunten voor ontwikkeling en leren liggen. Leerkrachten zijn erop uit om kinderen te laten spelen, maar vooral ook om hen te helpen spelen en te leren spelen.

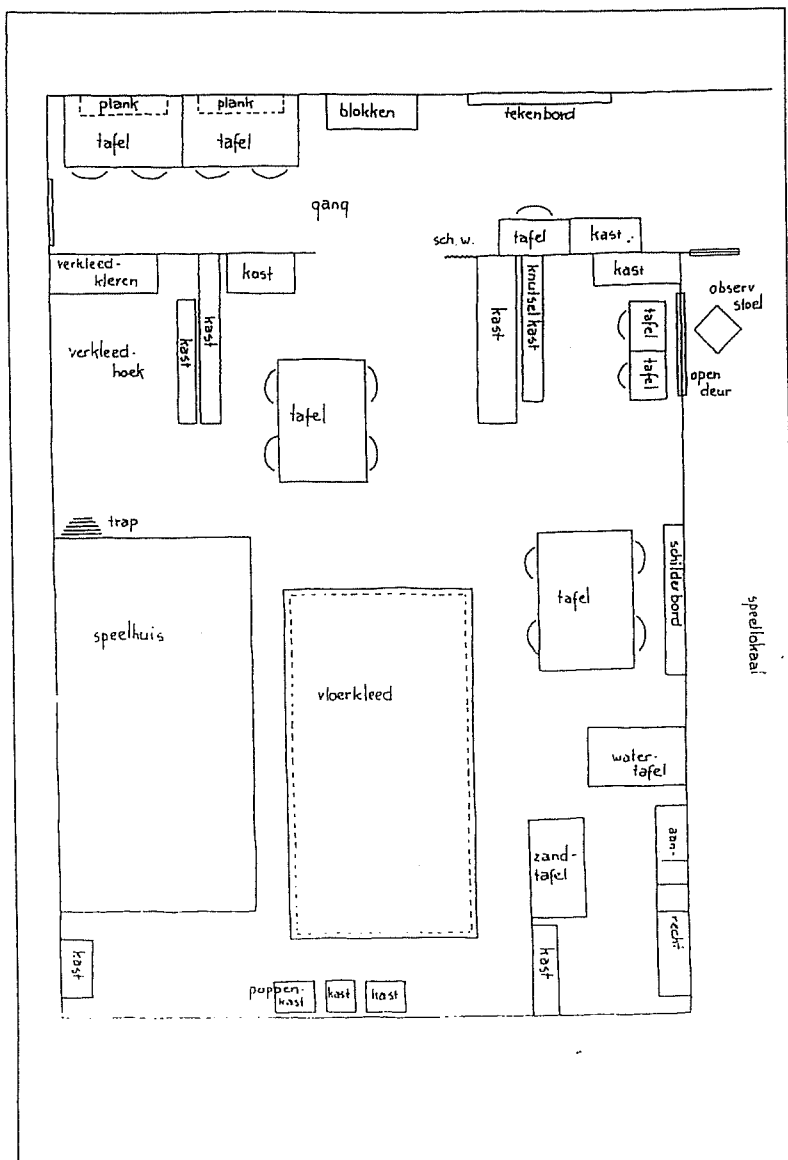
De rol van de leerkracht omvat ook het reflecteren op activiteiten, de observatie van het samenspel en samenwerken tussen kind-activiteit-leerkracht, om vandaaruit tot de planning van vervolgvragen te komen en gegevens te verzamelen voor de evaluatie van het ontwikkelingsverloop van kinderen. En ook dat element van het handelen van leerkrachten speelt zich in de hoeken af, waar kinderen en leerkracht samen bezig zijn.

c. De organisatie

Het werken in hoeken vergt een goede organisatie waar leerkrachten hun organisatorische en management talenten voor moeten inzetten en verder ontwikkelen. Aandachtspunten daarvoor zijn te vinden in *Klasmanagement in de onderbouw* (Leenders, 1994). Het spreekt voor zich dat de onderwijsinhoudelijke keuzen bepalend zijn voor de uiteindelijke organisatorische vormgeving. Hoeken zonder onderwijsvisie blijven in willekeurige activiteiten steken en komen niet tot leven.

De eerste hoek belicht

In een reeks van artikelen willen leerkrach-

ten van de Werkgroep Kleuters Centraal uit Den Helder en omstreken laten zien hoe zij met hoeken in de onderbouw werken. Ze laten zich daartoe leiden door uitgangspunten van Basisontwikkeling en ontwikkelingsgericht onderwijs, en gebruiken daarnaast meerdere inspiratiebronnen.

Een eerste voorbeeld volgt hier: een stenenmuseum in groep 3/4.

BRONNEN

Inspectie van het Onderwijs, *Goed onderwijs aan jonge kinderen*. Een evaluatieve beschrijving van aspecten van het onderwijs aan jonge kinderen. DOP, Den Haag, 1992.

Janssen-Vos, F., *Basisontwikkeling*. Assen, 1990.

Janssen-Vos, F., *Basisontwikkeling: beginpunt van basisonderwijs*. In: *Het Jonge Kind*, februari 1992.

Leenders, Y., *Klasmanagement in de Onderbouw*. CPS, Hoevelaken, 1994.

Vink, H., *Wiskundige oriëntatie: gouden momenten verzilveren*. Bijdragen aan Basisontwikkeling. In: *De Wereld van het jonge kind*, mei 1995.

Verkleij, H., *Een kijkje in de keuken*. APS, 1990.

het jonge kind

